

KÂF
(ق)Arap alfabesinin
yirmi birinci harfi.

Benzeri fâ harfinden iki noktalı olmasıyla ayrılır; Arap alfabesinin yirmi birinci, Osmanlı ve Fars alfabelerinin yirmi dördüncü, ebced tertibinin on dokuzuncu harfidir; sayı değeri 100'dür. Kâf harfi aynı zamanda hurûf-ı mukattaa*dan olup başında bulunduğu sûre bu adla anılır.

Ƙ sesi, ciğerlerden gelen havanın dil köküyle onun karşısına rastlayan üst damak arasında sıkıştırılıp mahrecin birden açılarak salıverilmesiyle (infitâh) çıkarılır. Harfin telaffuz edilmesi esnasında dil kökünün üst yüzeyi damağa doğru yükselerek onu kaplar ve bu sırada küçük dil (lehât) kaybolur; bu sebeple Halîl b. Ahmed kâf harfinin küçük dil harfi (lehevîyye) olduğunu söyler. İbn Sînâ Ƙ sesini, bir hamlede yanılan ve kökünden sökülen cisimlerin çıkardığı sese benzeter (*Mehâricü'l-hurûf*, s. 45). Kâf taşıdığı infitâh, isti'lâ, şiddet, cehr, kalkale gibi kuvvetli sıfatlar sebebiyle harflerin seçene sağlam ve en belirgin olanıdır (Mekkî b. Ebû Tâlib, s. 171). Yutağın iç cidarına dil kökü yüzeyinin kapanması ve küçük dilin tamamen kaybolmasıyla ortaya çıkan daha ağdalı ve tumturaklı (vurgulu, emphatique) kâf telaffuzuna, bugün de onun geleneksel ses değerini koruyan bazı Arap halk topluluklarında rastlanmaktadır. Bununla birlikte Arap gramercileri eskiden beri kâf harfine, tumturaklı seslendirilişi belirten hurûf-ı mutbaka arasında değil imâleye engel olan hurûf-ı isti'lâ (kalın harfler) arasında yer vermişlerdir. Yine Sibeveyhi'den itibaren Arap gramercileri kâf harfini yumuşak ünsüzler (mechûre) arasında saymışlardır. Bugünkü kurallı konuşma dilinde ise gelenekselleşmiş kâf telaffuzu onun sert ünsüz (şedîde) olarak seslendirilmesi şeklindedir. Ancak özellikle yerleşik Arap toplulukları arasında yaygın bulunan sert kâf Suriye, Sudan, Güney Irak, Kuzey Arabistan, Fas, Hassâniye ve Cezayir sahrası gibi yerlerde yaşayan göçebe Arap toplulukları arasında, mahrecinin sarkması (rihvet) sonucu ortaya çıkan Türkçe'deki ğ harfi gibi daha yumuşak bir söylenişle telaffuz edilir. Günümüzde çoğu kârilere de bu sesi yumuşak ve akıcı (hems) bir biçimde çıkarmaktadır.

Aralarındaki sıfat benzerliği sebebiyle "kâf"ın boğaz harflerinden hemze gibi telaffuzu Mısır ve Şam dolaylarındaki halk lehçelerinde görülür: Kâle > âle, kalbî > elbî gibi. Jean Cantineau, daha çok doğu Arap ağızlarında ت harfinin önündeki "kâf"ın "kâf"a dönüşmesinden söz eder. İbn Yaîş, bir kelimenin sonundaki kâf harfinin onu izleyen kelimenin başındaki "kâf"a dönüştürülerek söylenişini (idgam) kurala uygun ve câiz görmekte, ancak bundan vazgeçilmesini (beyân) daha güzel bulmaktadır: خلق كل دابة، خلق كل دابة (Şerhu'l-Mufaşşal, X, 138). Ebû't-Tayyib el-Lugavî de "kâf"ın b, t, c, h, ħ, d, r, z, ş, ç, ayn, ğ, f, k ve hemze ile yaptığı dönüşümler için çok sayıda örnek vermiştir: Nesibe → nesike, sebte → sebke, fâlûzec → fâlûzek, ħarf → ħarf, ħarş → ħarş, mısda / mıska gibi (*Kitâbü'l-İbdâl*, I, 30, 138; II, 52-54, 141).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "kâf" md.; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, Bulak 1316, II, 405; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, I, 30, 138; II, 52-54, 141, 353-370; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1374/1954, I, 278; İbn Sînâ, *Mehâricü'l-hurûf* (nşr. ve trc. Pervîz Nâtil Hânleri), Tahran 1333, s. 38, 45; Mekkî b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 171; Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-it-kân ve't-tecvîd* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad 1407/1988, s. 130-131; a.m.f., *el-İdgâmü'l-kebir fi'l-Ḳur'ân* (nşr. Züheyr Gâzî Zâhid), Beyrut 1414/1993, s. 46-47; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ' fi'l-Ḳur'âti's-seb'* (nşr. Abdülmecîd Katâmiş), Dimaşk 1403, I, 220-221; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), X, 138; İbrâhim Enîs, *el-Eşvâtü'l-lugavîyye*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdati Mısır), s. 72-74; Gânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 250-251; H. Fleisch, "Kâf", *EP* (Fr.), IV, 417-418.

MEHMET ALI SARI

KÂF
(ك)Arap alfabesinin
yirmi ikinci harfi.

Arap alfabesinin yirmi ikinci, Osmanlı alfabesinin yirmi beşinci ve ebced tertibinin on birinci harfi olan kâfın sayı değeri yirmidir. Mahreci Sibeveyhi'ye göre "kâf"ın mahrecinin az önü, yani ağızın en arka yeridir; dolayısıyla bir artdamaksıl (postpalatale / vélaire) ünsüzdür. Halîl b. Ahmed kâfi da kâf gibi küçük dil harfi (hurûf-ı lehevîyye) saymaktadır. Arap dil bilgisi geleneğinde kâf hem şiddet hem de hems

sıfatlarına sahip (şedîde mehmûse) bir ünsüz olarak nitelenir. Çelişkili gibi görünen bu durumun sebebi harfin telaffuzunun şiddetli, süresiz, patlayıcı, sadasız (occlusive, explosive, sourde) bir şekilde başlayıp tedricen zayıflayarak yumuşak ve sızıcı (aspirée) bir şekilde bitmesidir. Kâf, k sesinin çıkarılışı sırasında dilin ortasının yukarıya doğru kalkmasına rağmen kökünün aşağıda kalmasından dolayı ince ünsüzlerdendir.

Bugünkü edebî Arapça'da kâf harfinin artdamaksıl ünsüz olarak k sesini muhafaza etmesine karşılık çeşitli halk ağızlarında bunun yanı sıra başka seslere dönüştüğü de görülür. Meselâ merkezî Arabistan ve Irak'ta k → ç, c, ts, ks, kş; Suriye ve Fas'ta sınırlı ölçüde k → hemze; Şarkî Tunus bedevilerinde, Kuzey Afrika'nın diğer bazı yerlerinde ve Kudüs civarında ise Ƙ → k telaffuzu yaygındır. Benî Temîm ve Benî Rebîa gibi bazı kabilelerde dişil ikinci şahıs zamiri olan kâf (-ki) ş şeklinde söyleniyordu; meselâ dârek → dâreş, ğulâmek → ğulâmeş. Buna "keşkeşe" adı verilir. Ebû't-Tayyib el-Lugavî ile İbn Cinnî, kâfın b, t, ş, c, h, ħ, d, r, z, s, ş, ç, f, k, l, n, h, y harfleriyle yaptığı dönüşümler için birçok örnek kaydetmiştir; meselâ ħahr → kehr, betr → betk, nets → netk, laḥ → lekḥ, seḥ → sefk, ḥabe-ne → kebene, betl → betk.

Kıraat geleneğinde, tenvin veya sâkin nünden sonra gelen kâfın telaffuzunda sağır kâf sesi veren hatalı bir okuyuşun ortaya çıktığı görülür. Bundan kurtulmanın çaresi, k sesini dil ortası ile ucunu üst damağa yapıştırmadan ağız ortasında boşlukta tutarak çıkarmaktır. Ebû Şâme el-Makdisî kâfi kalkale harflerinden sayarken diğer kıraat âlimleri telaffuzunda nefes hapsolmediği için bunu kabul etmemişlerdir. Kâf ile kâf mahrec itibarıyla yakın ve şiddet, infitâh, zuhûr, ismât sıfatlarında ortak olduklarından birbirlerini izlemeleri halinde ilk gelenin ikinciye dönüştürülüp katılarak (idgam) okunması câiz görülmüştür: "Elem naḥlukküm → elem naḥlukküm" (el-Mürselât 77/20), "Ve terekûke kâimâ → ve terekûkkâimâ" (el-Cum'a 62/11) gibi.

Bugünkü Türk alfabesinde bir tek k harfi bulunmakta ve kalın ünlülerle kullanıldığında "kâf"a, ince ünlülerle kullanıldığında "kâf"a tekabül etmektedir; meselâ kapı, kafa, koç; keskin, ekmek, küçük. Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş kelimelerdeki Ƙ sesi ince ünlülerle birlikte k şeklinde telaffuz edilir; meselâ ikbâl → ik-